

TÜRK MİNYATÜRLERİNDE HİL'AT MERASİMLERİ

BANU MAHİR*

Osmanlı padişahlarının ve sadrazamlarının yabancı elçileri, devlet erkânını ve memurlarını çeşitli vesilelerle onurlandırmak ve taltif etmek amacıyla, bir tür hediye olarak giydirdikleri kaftan veya kürke, genel bir tanımlama ile *hil'at* denilmektedir. Arapça bir kelime olan *hil'at* "üste giyilen elbise, kaftan" anlamındadır, "resmen giydirilen elbise, teşrifat kaftanı, halâ-ı fâhire" şeklinde de açıklanmıştır¹.

Osmanlı padişahları tarafından devlet erkânına ve şerefendirilmek istenen her kimseye giydirilebildiği gibi, bazı durumlarda sadrazamlar, defterdarlar ve diğer devlet erkânı huzurunda da, ilgili kişilere *hil'at* giydirildiği belgelerden anlaşılmaktadır. Tevkii Abdurrahman Paşa tarafından toparlanmış bir kanunname (1676-77) "*Her kimse ki mansıp için şevketlü Padişah-ı Alempenah hazretlerinden hil'at giye elbette varub Vekil-i Devletten dahi bir hil'at giymek kanun-u kadimdir. Vüzera-i azimden ise seraser kablu samur kürk ilbas olunur. Maadasına sade hil'atdır, ancak bazı beylerbeylere bir hizmet-i azim mukabelesinde ziyade iltifat ve inayet cehtinden iki hil'at giydirmek vaki olmuştur. Lakin gayet nadirdir. Ve Divan-ı hümayundan gayri zamanda vüzera huzur-u padişahi hil'at giymek lazım gelse kanun samur kürklü seraser ilbas olunmaktadır*" şeklinde bir bilgi vardır².

Hil'at verme adetinin geçmişini araştıran Fuat Köprülü, Osmanlı padişahlarının herhangi bir kimseyi taltif için *hil'at* vermelerinin eski bir adet olduğunu bildirmiştir. Aynı geleneğin Bizans Sarayı'nda da varolmasının, yüzeysel bir karşılaştırma yapmaya yol açmaması gerektiğini belirterek, meselelerin derinlemesine incelenmesi halinde varılan sonucun bambaşka olduğu kanısına varmıştır. İslâm devletlerinde daha Emevîler'den başlayarak hükümdarlara mahsus darüttırazların (resmi elbise ve kumaş dokunan yer) varlığı söz konusudur. Bunları yapurtmak ve taltif edilecek kimselere armağan etmek doğrudan doğruya hâkimiyet hukukundan sayılmaktadır. F. Köprülü,

* Doç. Dr. M. S. Ü, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ M. Z. Pakalın, *Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, s. 833.

² *Milli Tetebbüleri Mecmuası*, İstanbul 1331, Sayı: 3, s. 529.

Abbasîler, Tahirîler, Saffarîler, Samanîler, Gazneliler, Selçuklular, Fatimîler, Eyyubîler, Memlûkler, Harzemşahlar ve Anadolu Selçuklularında bu adetin varolması sebebiyle, bu kurumun kökeni hakkında kesin bir söz söylemenin mümkün olmadığını belirtmiş, Sasaniler'de bu adetin büyük önemi olduğu gibi, eski Mısır'da da firavunların taltif için hil'at verdiklerinin bilindiğini kaydetmiştir. Bu geleneğin, Babil-Asur kaynaklı olabileceğinin ve İslâmlar'ın Sasanîler'i ve Bizans'ı taklit etmiş olabileceğinin öne sürülmesi de, Köprülü'ye göre tutarlı değildir. Hil'at verme adetinin eski Çinlilerde de varolduğu ve Türkler arasında, İslâmiyetten önce de yaşadığı tahmin edilebilmekte ve Moğollar'ın, İlhanlılar'ın, Altınordu hükümdarlarının bu adete uymalarında Uzak Doğu etkisinin rol oynadığı düşünülmektedir. Köprülü, Bizans ve Osmanlı saraylarında ortak olan hil'at verme geleneğinde, Osmanlılar üzerinde Bizans etkisi aramanın yersiz olduğu sonucuna varmış; bu konuda Bizans'ın eski bir etkisi varsa, onu Osmanlılardan çok, önceki zamanlarda, yani Emevîler'de ve Fatimîler'de aramanın daha mantıklı olacağını belirtmiştir³. Bunun dışında, soğuk iklimli eski Türk toplumları çevresinde de hükümdarların "kedüt" (hil'at) hediye ettiği ve bunların "ton üzere ton" (üst-üste elbise) olarak giyildiğine Emel Esin değinmiştir⁴. Aynı geleneğin Selçuklularda da yaşadığını, Nurhan Atasoy ayrıntılı olarak ele almıştır⁵.

Hil'at, Osmanlı padişahları tarafından Saray'da, sadrazamlar tarafından ise, Bab-ı Ali'de (Paşa Kapısı'nda) giydirilirdi. Teşrifatta hil'at verilmesi, teşrifatçılık müessesesinin görevleri arasındaydı. Bu müessese, Hammer'e göre, Kanuni Sultan Süleyman zamanında geliştirilmiştir⁶. Teşrifatçının emri altındaki teşrifat kalemi mensuplarından kaftancıbaşı, padişah ve sadrazamın huzurlarına kabul edilecek olanlara giydirilecek hil'atları korur ve gerektiğinde çıkarırdı. Teşrifat kalemi, yevmiye defterleri tutar, bu defterlere padişaha takdim edilen kişilerin isimleri, giydikleri hil'atın türü, kürk masrafları gibi bilgiler kaydedilirdi. Teşrifatçıların defterlerindeki hil'atlar, Birun hazine-

³ F. Köprülü, "Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Türk Hukuk ve İktisat Mecmuası*, C.1, s.273-276, nakleden M. Z. Pakalın, a.e., s.833-834.

⁴ E. Esin, "İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi ve İslâma Giriş", *Türk Kültürü El-Kitabı*, Seri II, Cilt 1/b, İstanbul 1978, s. 136.

⁵ N. Atasoy, "Selçuklu Kıyafetleri Hakkında Bir Deneme", *Sanat Tarihi Yıllığı IV*, İstanbul 1971, s. 111-151.

⁶ J. von Hammer Purgstall, *Osmanlı Devleti Tarihi*, Cild VI, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984, s. 1293.

sinde hazinedarbaşı tarafından verilir ve hesabı kapatılırdı⁷. Teşrifat ile ilgili risaleler ve arşivlerdeki çoğunluğu XVIII.-XIX. yüzyıllara ait teşrifat ile ilgili defterlerden, padişah, sadrazam ve defterdar huzurunda giydirilen hil'atlar ve türleri hakkında çok çeşitli bilgiler edinmek mümkündür. Bu hil'atların en değerlisine *hassü'l has*, daha az değerlisine *kuşaklık*, daha basitine *âla* ve en basitine de, *hass-ı sade* denildiği, gerek bu kayıtlardan, gerek bazı belgelerden anlaşılmaktadır⁸.

Saray'a ve padişahlara ait kürklerle hil'atları diken iki sınıf terzi vardı. Bunlardan hil'at terzilerine *hayyatın-i hil'at*, diğer sınıfa da *hayyatın-i hassa* adı verilmiştir. Hil'at terzileri padişahın kendisiyle rütbe ve mansıb sahiplerine giydirilecek hil'atları dikerlerdi, üç bölüktüler, mevcutları 21 ile 23 arasında değişirdi. Bu mevcuttan başka, müteferrika denilen onüç kadar hizmet efradı da vardı. Başlarına da *ser hayyatın-i hil'at* denilmiştir. Hil'at terzileri ve diğer terziler, Hazine kethüdasının emri altındaydılar. Saray'ın Enderun Hazinesi'nden *Taşra Hazinesi* denilen *Hil'at Hazinesi*'nin amirinin hazinedarbaşı, iç hazinenin amirinin ise, Hazine kethüdası olduğu anlaşılmaktadır⁹.

Hil'at verilmesine vesile olan olaylar çok çeşitlidir, hepsine burada değinmek mümkün olamayacağından, sadece önemlilerine ve hangi devlet görevlilerine ne tür hil'atlar verildiğini bildirmekle yetineceğiz. Bir padişahın cülusu üzerine, usulen mazul, yani azledilmiş sayılan sadrazam, padişahın mühr-ü hümayunu ile makamında ibka olduğunda, yani aynı göreve devam etmesi uygun görüldüğünde, şeyhülislâm da aynı şekilde yerinde ibka edilirdi, daha sonra padişah tarafından davet edilip, kendisine mühr-ü hümayun verilir, makamında kalması uygun görülmüş olan sadrazam, şeyhülislam ile birlikte sadaret alayıyla Paşa Kapısı'na gelir, yeni padişahın cülusuyla azledilmiş sayılan devlet ricaline de, Paşa Kapısı'nda hil'at giydirilerek, onları da görevlerinde bırakır ve bu törene *Umum Hil'ati* denirdi¹⁰.

Belgelere göre, bir vezir sadrazam olunca, şeyhülislâma *ferve-i beyza* da denilen beyaz çuhaya kaplı postin samur, yeniçeri ağası, kaptan-ı derya ve ni-

⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s. 461 ve s. 316.

⁸ Teşrifatla ilgili bazı risaleler için bkz. Esad Efendi, *Teşrifat-ı Kadime*; Mustafa Münif, *Defter-i Teşrifat*, İ. Ü. Ktp., T.8892; Naili Abdullah Paşa, *Defter-i Teşrifat*, TSM Ktp., Y.Y. 612; teşrifatta verilen hil'atlar hakkında bkz. Zeki Tekin, *Teşrifatta Giydirilen Hil'atlar*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Osmanlı Müesseseleri ve Medeniyeti Tarihi Ana Bilim Dalı Mezuniyet Tezi, İstanbul 1982.

⁹ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin Saray Teşkilâtı*, Ankara 1984, s.461 ve s.316.

¹⁰ Bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 124; *Saray Teşkilatı*, s. 58.

şancıya *hassülhas ba postin samur*, reisülküttab, çavuşbaşı, tezkire-i evvel, tezkire-i sani ve mühürdara *hassülhas*, sadrazam tezkirecisine *hil'at-ı has*, beylikçi, sipah ve benzeri görevlilere *kuşaklık hil'at*, asesbaşı ve subaşıya *hil'at-ı âlâ*, defteremini, şehremini ve benzeri görevlilere de *hil'at-ı has* giydirdirdi¹¹. Fatih tarafından yazdırılan kanunnameye göre, yılda bir kez rikab-ı hümayun'a irad ve masrafı okuyan defterdara da *hil'at-ı fahire* giydirilirdi¹².

Belgelerden, *hassülhas*, *kuşaklık*, *âlâ* ve *hass-ı sâde* olarak anılan bu hil'at çeşitleri arasında çuka feracelerin (atlas kumaşlı, samur veya sincab kürklü) seraser kaplı kaftanların, kerrakelerin, kontoş samur kürklerin bulunduğu anlaşılmaktadır. Ayrıca, padişah huzurunda, sadrazam huzurunda ve defterdar huzurunda hangi olaylar esnasında hil'at hediye edildiği de ortaya çıkmaktadır. Örneğin padişah huzurunda, donanmanın gelişinde ve gidişinde, arz esnasında, aşure gününde, bayram merasiminde, bayram hediyesinin tesliminde, cebe-i hümayun esnasında, surre ihracında, nakl-i hümayun'dan padişaha at çekilmesinde, hüccac-ı müslim'in dönüş haberinde, Kaymakam Paşa'yı tebrikte, mevacic ihracında, mevlid okunmasında, nevrüziye ihracında, şehzade sultanların doğumunun tebrikinde, tevcihat esnasında; sadrazam huzurunda, at hediyesinin gelmesinde, Bab-ı Asafî'ye elçi gelmesinde, bayram esnasında, bayram hediyesinin tesliminde, donanmanın sefere çıkışında, kalyon-u hümayun'un denize indirilmesinde, sadrazama gönderilen fermanın okunmasında, tersane-i amire'de bodoslama refinde, sadaret tebrikinde, tevcihat esnasında, vezaret esnasında; defterdar huzurunda ise, topların dökülmesi ve tevcih esnasında gibi vesilelerle hil'at giydirilmektedir¹³. Enderun'dan yeni bir görevle çıkan Hasoda ağalarına padişah huzurunda kürk giydirildiği ve en çok on gün kadar sarayda konuk edildikten sonra, *hil'at-ı veda* adı verilen bir kürk daha giydirildikten sonra, evleri varsa evlerine çıkarıldıkları, yoksa sadrazama misafir edildikleri de kaydedilmiştir¹⁴.

Yabancı elçilerin ağırılanmalarında ise, elçinin İstanbul'da karşılanışında, sadrazam huzurunda hil'at giydirilir, elçiyi getiren çekürme beylerine ve di-

¹¹ İ. H. Uzunçarşılı, *Merkez Teşkilatı*, s. 124, dipnot 3.

¹² Abdülkadir Özcan'ın "Fatih'in Teşkilat Kanunnamesi" adlı makalesindeki *Kanunnâme-i Âl-i Osman*'dan (*Tarih Dergisi*, Sayı: 33, İstanbul 1982, s. 30-48) alarak yayınlayan Yusuf Halaçoğlu, *XIV.-XVII. Yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1991, s. 180.

¹³ Zeki Tekin, *a.g.t.*

¹⁴ İ. H. Uzunçarşılı, *Saray Teşkilâtı*, s. 345.

ğer hizmeti geçenlere de hil'atlar verilir¹⁵. Sadrazam tarafından yapılan resmi kabulde, mektup takdimi ve ikramdan sonra, elçiye samur kürk, yanındaki beyzadelere kakum (hermin) kürkleri, diğerlerine de hil'atlar hediye edilirdi¹⁶. Padişahların huzuruna kabulünde ise, itümadnamesini takdimden sonra, Babüssaade yanındaki eski Divanhane önünde elçiye rütbesine göre, seraser veya çukaya kaplı samur kürk, baş kâubi, tercümanları ve adamlarına da mevkîilerine göre kontoş samur, kubur kakum, kerrake ve diğer hademelerine de, hil'atlar giydirilirdi¹⁷. Görüldüğü gibi, hil'at verme vesileleri saymakla bitmemektedir. Bu gelenek, Sultan II. Mahmud'un yaptığı kıyafet devrimi sonrası kaldırılmış, bundan sonra şereflendirilmek istenen kişiye saat, altın tabaka, enfiye kutusu, kılıç, köstek ve nişan gibi armağanlar verilmeye başlanmıştır¹⁸.

Osmanlı Türk minyatürlerinde hil'at verilmesi konusunu işleyen minyatürlere¹⁹ ilk defa, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde korunan Mustafa Âli'nin yazmış olduğu *Nusretnâme*²⁰ adlı eserde (H.1365) rastlanmaktadır. Eserin hattatı Sultan III. Murad dönemi katiplerinden Mustafa bin Celil'dir ve H.992 (M.1584) yılında istinsah edilmiştir. Eserde Gürcistan, Azerbeycan ve Şirvan'ın zaptına tayin olunan Lala Mustafa Paşa'nın fetihleri anlatılmaktadır. Eserin 91 a yaprağında yer alan minyatürde, Levendoğlu'na sancak, berat, at, hil'at ve kılıç gelmesi tasvir edilmiştir. Geriye doğru daralan çizgile-

¹⁵ M. S. Kütükoğlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fevkalâde Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları*, Prof. Dr. İsmail Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara 1989, s. 212, dipnot 66 ve s. 213 dipnot 75.

¹⁶ M. S. Kütükoğlu, *a. m.*, s. 220.

¹⁷ M. S. Kütükoğlu, *a. m.*, s. 222 dipnot 122; Zarfı Orgun, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Nâme ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", *Tarih Vesikaları*, Cilt 1, Sayı: VI (Mayıs 1942), s. 410; H.1211-1222 (M. 1791-1807) tarihleri arasında gelen bazı elçilere, maiyetlerine, Bab-ı Ali ve Divan-ı Hümayun'a gelişlerinde giydirilen kürk hil'atlar için bkz. Esad Efendi, *Teşrifat-ı Kadime*, Neşreden: Cahit Baltacı, İstanbul 1979, s. 132-144.

¹⁸ M. Z. Pakalın, *a. g. m.*, s. 384.

¹⁹ Osmanlı Saray teşrifatında hil'at verme geleneğini işleyen XVI. yüzyıl minyatürlerinin büyük çoğunluğunun tespiti için, Dr. Zeren Akalay'ın (Tanındı) hazırlamış olduğu, *Tarihi Konulu Minyatürlü Yazmalar: Şehnameler ve Gazanamerler* adlı basılmamış doktora tezinden (İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi 1972) yararlanılmıştır.

²⁰ F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Türkçe Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, (2 cilt), no. 699; I. Sichoukine, *La peinture Turque d'après les manuscrits illustrés, Ier partie: de Suleyman Ier à Osman II (1520-1622)*, Paris 1966, s.75-76; E. Esin, *Turkish Miniature Painting*, Tokyo 1960 (second edition, London, 1965), s.24; N. Atasoy- F. Çağman, *Turkish Miniature Painting*, İstanbul 1974, s. 49-50; F. Çağman- Z. Tanındı, *Topkapı Sarayı Müzesi İslâm Minyatürleri*, İstanbul 1979, no.154.

rin yarattığı mekânda, ortada Levendoğlu altın renkli, belli ki seraser olan bir kaftanı giymiş olarak ayakta durur, sağ elini ileri uzatarak, kendisine verilen sancağı alır, solunda kılıcı taşıyan figür ve ön planda iki seyisin tuttukları at görülür (res.1).

Aynı eserin 115 a yaprağında ise, Şirvanlılardan bir grubun serdara gelip, memleketlerine bir hâkim tayin etmesini istemeleri ve serdarın bu isteklerini yerine getirerek, onlara hil'at giydirip, kanunnameler vermesi tasvir edilmiştir. Sahnenin sağ tarafında yer alan otağ önünde serdar oturmakta, önünde etek öpen ve geride hil'at giydirilen Şirvanlılar görülmektedir. Serdarın solunda iki silahdar ve kanunname veren görevliler, sağında da, olayı seyredenler bulunmaktadır (res.2).

Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Şeref Han'a hil'at giydirmesi konusu ise, eserin 140 b yaprağındaki minyatürde işlenmiştir. Bir cephe önünde oturan beylerbeyi ve iki silahdarı, önünde hil'at giyecek olan Şeref Han durmaktadır. Hanın başına sarık konmakta ve kılıç verilmektedir. Sahnenin altında bir peykin tuttuğu at ve sağ köşede hil'at giymiş olan hanın maiyeti yer almaktadır (res.3). Eserin 149 a yaprağında da, Şirvan'ın fethi dolayısıyla serdara padişahın kılıç ve hil'at gelmesi konusu işlenmiştir. Süslü bir cephe önünde duran serdar, altın renkli (seraser) hil'ati giymiş ve kendisine gönderilen kılıcı torbasından çekmiştir. Sol gerisinde iki silahdarı, altta havuzun sağında ve solunda serdarın maiyetindeki kişiler (Handan Ağa gibi) görülür (res.4).

İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde korunmakta olan *Şecaatname*²¹ adlı eserde ise, yine sefer sırasında verilen hil'atlar hakkında fikir veren bir minyatür vardır. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1578-86 yılları arasında yaptığı doğu seferini anlatan ve Özdemiroğlu Osman Paşa'nın ölümüyle sona eren bu eser, Asafî Paşa tarafından kaleme alınmıştır. Hattatı Ali bin Yusuf'tur. Türkçe ve manzum yazılmış olan eser, H.994 (M. 1586) tarihini taşır. Eserin 279 a yaprağında hasta yatağında Osman Paşa'nın Çağala Paşa'ya hil'at vermesi ve ordunun idaresini ona teslimi tasvir edilmiştir. Sahnenin orta kısmında serdar otağında yatakta yatmaktadır. Çağala Ağa, yatağın ya-

21 F. Edhem- I. Stchoukine, *Les Manuscrits Orientaux Illustre de la Bibliothèque de l'Universite de Stamboul*, Paris 1933, no.IV; G. İnal, "The Influence of the Kazvin Style on Ottoman Miniature Painting", *Fifth International Congress of Turkish Art*, ed. G. Feher, Budapest 1978, s.463-464.

nında etek öpmektedir. Önde iki figür, kılıç ve kaftan tutarlar. Çadırın iki yanında ise, silahdar ve hizmetkârlar ile devlet erkânı yer alırlar (res.5).

Seyyid Lokman tarafından Farsça ve manzum olarak yazılan ve Sultan III. Murad zamanının 1582-1588 yılları arasında geçen olayları anlatan *Şehinşehnâme*²² adlı eser (TSM Ktp. B.200) 1592 yılında tamamlanmış ve Sultan III. Mehmed'e takdim edilmiştir. Bu eser, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi'nde F. 1404 numara ile kayıtlı bulunan *Şehinşehnâme*'nin²³ ikinci cildir. Eserin 9 b yaprağında Vezir Sinan Paşa'nın serdarlığa tayin edilip, padişahın huzuruna gelmesi tasvir edilmiştir. Padişah sahnenin üst kısmında Arz Odası'nda tahtta oturmakta, solda kendine doğru ilerleyen serdar ile ilgilenmektedir. Sağında çuhadarı ve silahdarı görülmektedir. Sahnenin altında, revakların önünde gruplar halinde saray mensupları, kapıcılar ve revakların birinin altında bir minder üzerine konmuş murassa Mısır kılıcı görülmektedir. Padişah, kılıç ve hil'at vererek, ordunun idaresini serdara teslim etmektedir (res.6). Eserin 93 a yaprağında da, Revan'ın fethine tayin edilen Vezir Ferhad Paşa'nın huzura gelişi görülür. Padişah üstte Arz Odası'nda tahtta oturur, önünde serdar bulunur. Sahnenin aşağısında, bahçede hizmetkârlar ve ellerinde bohçalar içerisinde hil'atlar taşıyan görevliler vardır (res.7). 95 b'deki minyatürde ise, Mısır'a tayin olunan İbrahim Paşa'nın padişahın huzuruna gelişi tasvir edilmiştir. Üstte Arz Odası'nda oturan padişahın sağında serdar, solunda iki silahdar yer almaktadır. Padişahın bulunduğu mekânın önündeki bahçede kapıcılar, ellerinde bohça içinde hil'atlar taşıyan hizmetkârlar görülmektedir (res.8). 113 a'da da, padişah Kandil Bahçesi'ndekeyken Revan'ın fethinin haberini getiren Cafer Kethüda'ya hil'at verilmesi canlandırılmıştır. Deniz kenarındaki bir köşkte padişah oturmaktadır. Solunda iki silahdarı ve hizmetkârları, sağında hil'at giyecek olan Cafer Kethüda ve hil'atları tutanlar görülmektedir (res.9). 117 b'de ise, Vezir Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Demirkapı'da hil'at giymesi minyatürü vardır. Sahnenin ortasında hil'at giymiş olan vezir yer alır. Önünde bir at ve onu tutan peykler görülür. Bu grubun sağında devlet erkânı, solunda asker-

²² F. E. Karatay, *Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Farsça Yazmalar Kataloğu*, İstanbul 1961, no.792; I. Stchoukine, *a.g.e.*, s. 82-83; R. Ettinghausen, *Turkish Miniatures from the 13th to the 18th Century*, Milan 1965, s.19; N. Atasoy- F. Çağman, *a.g.e.*, s. 50-51; F. Çağman- Z. Tanındı, *a.g.e.*, no.158.

²³ F. Edhem- I. Stchoukine, *a.g.e.*, no.III; I. Stchoukine, *a.g.e.*, s.68; N. Atasoy- F. Çağman, *a.g.e.*, s.36-38; H. Aksu, "Sultan III. Murad Şehinşahnâmesi", *Sanat Tarihi Yıllığı IX-X*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü 1979-1980, İstanbul 1981, s. 1-22.

ler, mehter ve bayraklar, sahnenin aşağısında ortada bohçalar üzerinde kılıçlar, hil'at giyecek olan kişiler ve hil'atları tutanlar, sağda yeniçeriler ve ağaları yer alır (res.10).

Aynı eserin 143 a yaprağında Yemen Hidivi'ne hil'at verilmesi işlenmiştir. Hediye getiren yeniçeriler, Babüssâade önüne doğru ilerlerler. Revakların gerisindeki mekânda, solda padişah tahtta oturur. Sağında iki silahdarı, tahtın önünde elinde tomar tutan sadrazam ve arkasında vezirler, bunların da gerisinde kapıcıbaşlarıyla birlikte duran Yemen Hidivi görülmektedir. 149 a yaprağındaki minyatürde de, isyan eden Kırım Hanı'nın öldüğü müjdesini getiren Osman Paşa'ya Sultan'ın hil'at giydirmesi tasvir edilmiştir. Yalı Köşkü'nde oturan padişahın arkasında silahdarları, iki genç hizmetkâr ve önünde bir cüce bulunur. Padişahın solunda hil'at giyecek olan paşa ve onun gerisinde bohçalar içerisinde hil'atları getiren hizmetkârlar yer alır (res.11). 156 a'da da, aynı kompozisyonla, padişahın Sinan Paşa'ya hil'at vermesi sahnesi yer alır. Padişah, yine Yalı Köşkü'nde oturur, sağında iki silahdar, genç bir hizmetkâr, önünde bir cüce, solunda Paşa ile bohça ve silah taşıyan diğer iki hizmetkâr görülür.

Eserin 157 a yaprağında ise, Safevi elçisi İbrahim Han'ın Osman Paşa ile konuşması tasvir edilmiştir. Osman Paşa Şah'a Tebriz'i kendilerine bırakmasını söylemesini ister. Elçiye hil'at verilir ve gitmesi için Sultan'dan izin çıkar. Sahnenin üst kısmında, iç mekânda halı üzerindeki bir tabureye serdar oturmuş, sol elini ileri uzatmıştır. Solunda önde duran figür, sola doğru dönerek, Safevi elçisini göstermektedir. Elçinin solundaki kimse onu tutmakta ve diğer iki Safevi'nin gittiği yöne sürüklemektedir. Sağ köşede görülen kapıya aceleyle bir atı çeken iki Safevi ve onları heyecanla takip eden arkadaşlarıyla yeniçeriler yer almaktadır.

Sultan II. Selim'in saltanatı sırasında Sinan Paşa'nın 1570 yılında Yemen'i, 1574'de Tunus'u fethini anlatan ve 1594 yılında tamamlanıp, Sultan III. Mehmed'e sunulan *Tarih-i Feth-i Yemen*²¹ adlı eser (İ.Ü.Ktp. T.6045) Mustafa Rumuzi tarafından kaleme alınmıştır. Hattatı Ahmed Likâ'dır. Eserin 247 b yaprağında Tule kuşatması sırasında Yena, Heyme kabilelerinin şeyhlerinin Türklere tabii olup, hil'at giymeleri tasvir edilmiştir. Sahnenin üst

²¹ F. Edhem-İ. Stchoukine, a.g.e., no.V; F. Öğütmen, *Tarih-i Fethi Yemen'in Minyatürleri*, İst. Ün. Ed. Fak. Sanat Tarihi mezuniyet tezi, İstanbul 1964; H. Yavuz, "İslâm San'atları Bakımından Rumûzî'nin Fütûh-ı Yemen'i" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 4, İstanbul, 1986, s. 53-65.

kısımında yumuşak konturlu tepe üzerinde kale yükselir. Sol alt köşedeki otağ önünde oturan serdarın huzurunda Araplar hil'at giyerler. Eserin 254 b yaprağında da, aynı kompozisyonu tekrarlayan minyatürde, Tule kuşatmasında Tiyes'deki Arapların itaat edip, hil'at giymeleri tasvir edilmiştir. Kale, sahnenin üst kısmında dağ üzerindedir. Sağ alt köşedeki otağ önünde oturan serdarın huzurunda Araplar hil'at giyerler (res.12).

Görüldüğü gibi, hil'at giyme, savaş, sefer sırasında itaat etme, tabii olma olaylarında da hediye olarak kullanılmıştır. Bunun dışında, şehzadelerin sünnet düğünlerinde de, yabancı ülkelerin kutlamak amacıyla elçileriyle hediye yollamalarına bir karşılık olarak, gelen elçilere kat kat hil'atların giydirilmesinin de, bir gelenek olduğu, *Surnâme-i Hümayun* (III. Murad Surnâmesi) ile Âli'nin *Camiü'l hubur der Mecalis-i Sur* adlı eserinden öğrenilmektedir²⁵. Bu şenliği konu alan *III. Murad Surnâmesi* (TSM Ktp. H.1344) Sultan III. Murad'ın oğlu Mehmed için, 1582 yılında Atmeydanı'nda düzenlenen, 52 gün ve 52 gece süren düğünü anlatır. 1582 yılı sonunda hazırlanmış olduğu düşünülür. Eserin minyatürlü nüshası Saray kütüphanesindedir. Viyana Ulusal Kitaplığı'nda korunan ve bu yazmanın müsvedde nüshası olan minyatürsüz *Surnâme* metninden, yazarının *İntizamî* mahlasını kullanan ve Divan-ı Hümayun kâtipliği görevinde bulunmuş olan bir Saray görevlisi olduğu anlaşılmıştır²⁶. Şenlikle ilgili minyatürleri, hem *Şehinşehnâme*'nin ikinci cildinde (TSM Ktp. B.200), hem de *III. Murad Surnâmesi*'nde (TSM Ktp. H.1344) buluyoruz. *Şehinşehnâme* ikinci ciltte, yaprak 80b-81 a'da, yeniçeri ağası huzurunda, yeni Müslüman olan Acemi oğlanlara ve Müslüman fakirlere, baştan aşağı hil'at giydirilip, sünnet edildiğini gösteren minyatür, hil'at verilme vesilelerinden bir başkasını bize tanıtmaktadır²⁷. Bunun dışında, yine *Surnâme* minyatürleri arasında, devlet erkânı ve

²⁵ Orhan Şaik Gökçay'ın her iki eseri okuyarak hazırladığı "Bir Saltanat Düğünü" adlı makalesinde (*Topkapı Sarayı Müzesi Yıllık 1*, İstanbul 1986, s.21-55) düğün esnasında herkesin altın işlemeli hil'atlarla murada erdikleri, vezirlerin ikişer, sadrazamın üç hil'at ile ağırlandığı bildirilmektedir. Ayrıca, Özbek Han'ın elçisine, Acem Şahı'nın elçisine ve maiyetine, elçi İbrahim Han'a da altın işlemeli hil'atlar verilmiştir.

²⁶ N. Atasoy, *1582 Surname-i Hümayun Düğün Kitabı*, İstanbul 1997, s. 14.

²⁷ N. Atasoy, "III. Murad Şehinşahnâmesi, Sünnet Düğünü Bölümü ve Philadelphia Free Library'deki İki Minyatürlü Sayfa", *Sanat Tarihi Yıllığı V*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Enstitüsü 1972-1973, İstanbul 1973, s. 363, res.9.

veniçeri ağası gibi görevlilere hil'at giydirildiğini gösteren örneklerle de rastlanmaktadır²⁸.

Sonuç olarak, hil'at verilmesini konu alan Osmanlı Türk minyatürlerine, tarihi konulu eserlerde, *şehnâme* ve *surnâme* türü eserlerde rastladığımızı ve bu minyatürlerden bazı veriler elde ettiğimizi söyleyebiliriz. Örneğin, seferlerde, otağlarda, serdarları taltif etmek için veya yabancı bir toplumun itaat etmesi olaylarında da hil'at verildiğini minyatürlerden öğrenmekteyiz.

Hil'atlar bohça içerisinde getirilmekte, hil'at giyen kişiye mutlaka kılıç, donanmış at, bazen sorguç ve sarık da hediye edilmektedir²⁹. Ayrıca, minyatürlerde hil'atların çoğu altınla boyalı olarak resmedilmiştir. Bu da, bize bunların altın klabdanlarla işli seraser kaftanlar olabileceğini düşündürür. Şehzade sünnetlerinde, hayır işi olarak yoksul çocuklara ve acemi oğlanlara baştan aşağı hil'at giydirildiğini de, bu geleneğe ışık tutan bir bilgi olarak ekleyebiliriz. Görüldüğü gibi, sayıca az da olsalar, XVI. yüzyılda hazırlanmış tarihi konulu el yazmalarda yer alan hil'at verilmesi geleneğini işleyen minyatürler³⁰, Osmanlı Sarayı'nın teşrifat ile ilgili kuralları arasında büyük rolü olan bu adeti aydınlatan, kaynakların verdikleri bilgileri destekleyici, belgesel katkılara sahiptir.

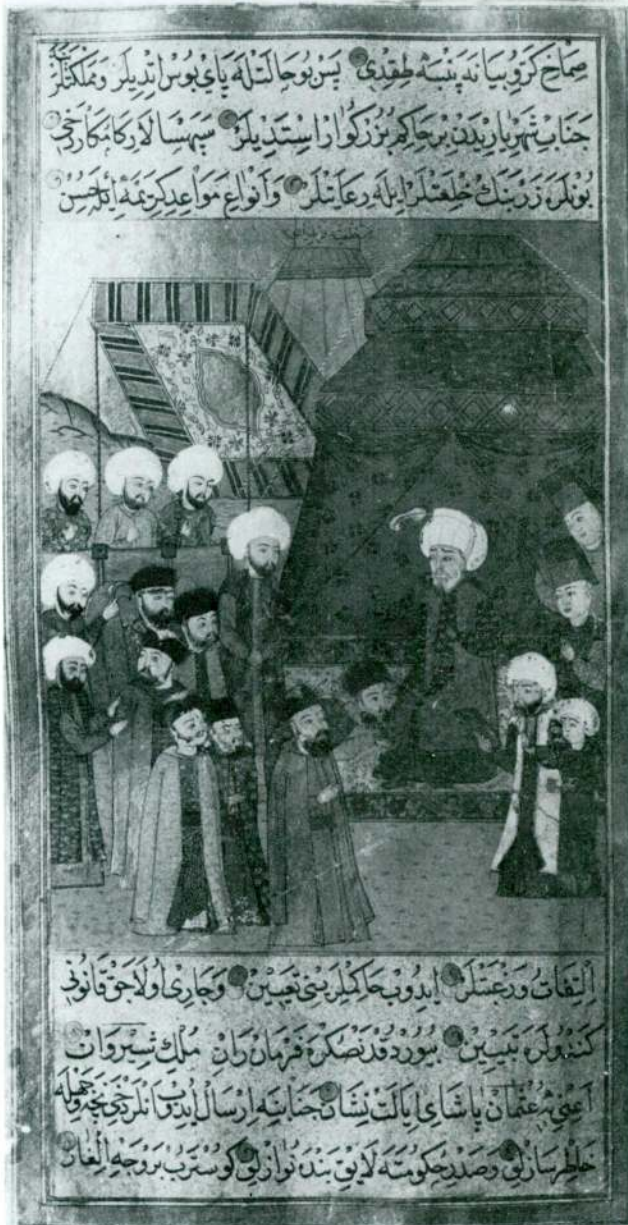
²⁸ *TSM Ktp. H.1344*, y.412a, 422a, 426a; bu konudaki minyatürleri de içeren, *Surname-i Hümayun*'daki tüm minyatürlerin konuları için bkz. N.Atasoy, a.g.e. (1997), s. 134.

²⁹ Minyatürlerden edinilen bu bilgiyi destekleyen önemli kaynaklardan biri de, Sultan IV. Murad döneminde (1623-40) kaleme alınmış olan *Koçi Bey Risalesi*'dir. Bkz. Ali Kemal Aksüt neşri, İstanbul 1939, s. 109 ve s. 126.

³⁰ Hil'at verilmesi geleneğini işleyen XVII. yüzyıla ait bir minyatür, Londra British Library'de korunmakta olan, Sultan IV. Murad için yaklaşık 1630'lu yıllarda istinsah edilmiş Tulû'i İbrahim'in *Paşanâme* (Sloane Add. 3584) adlı eserinde bulunur. Sultan IV. Murad'ın Kenan Paşa'yı huzura kabulünü ve hil'at verişini tasvir eden minyatür, eserin 8 b. yaprağındadır. Bkz. Norah Titley, *Miniatures from Turkish Manuscripts, Catalogue and Subject Index of Paintings in the British Library and British Museum*, London 1981, no.61, res.51.

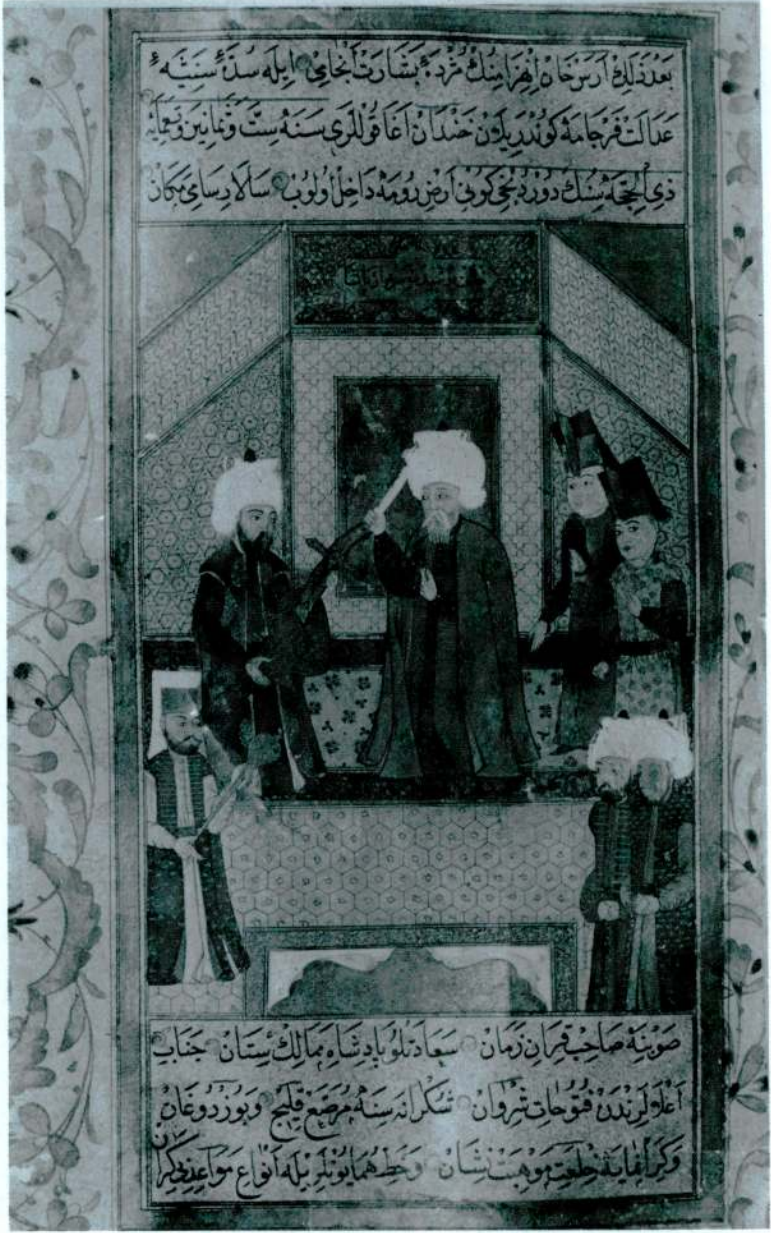
Res. 1 – Levendoğlu'na sancak, berat, at, hil'at ve kılıç gelmesi, Nusretname'den, 1584 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1365, y. 91a.

Res. 2 – Serdarım (Lala Mustafa Paşa'nın) Şeref Han'a hil'at giydirmesi, *Nusratname*'den, 1584 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1365, y. 115a.

Res. 3 – Van Beylerbeyi Hüsrev Paşa'nın Şeref Han'a hil'at giydirmesi,
Nusekname'den, 1584 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1365,
y. 140b.

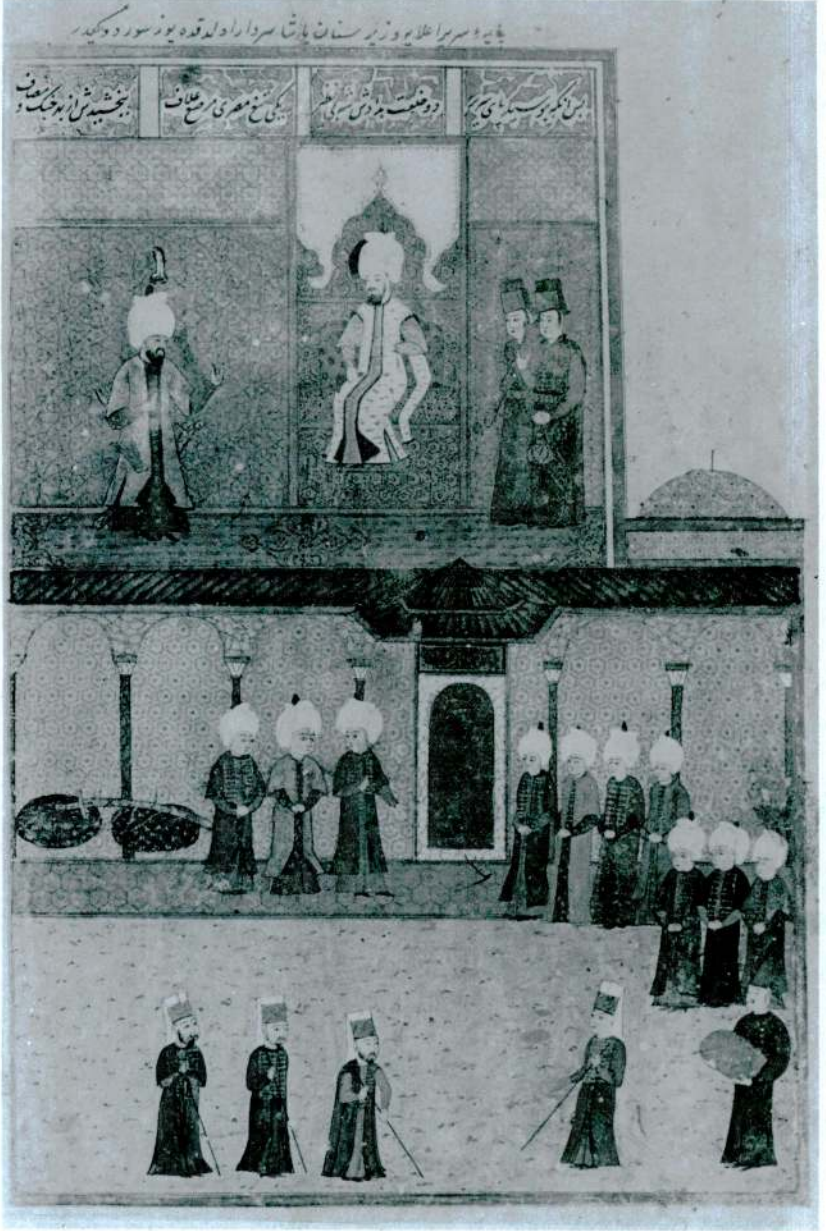

Res. 4 – Şirvan'ın fethi dolayısıyla serdara (Lala Mustafa Paşa'ya) padişaktan kılıç ve hil'at gelmesi, *Nusretname*'den, 1584 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, H. 1365, y. 149a.

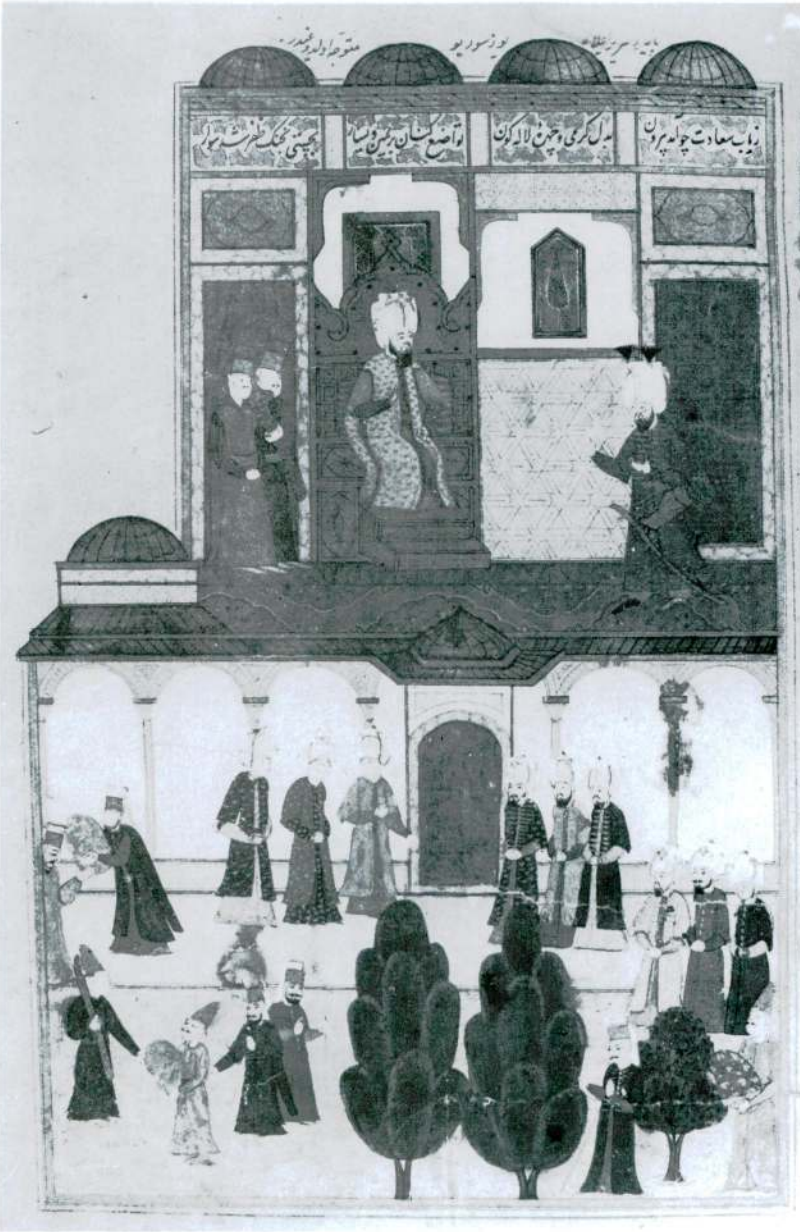

Res. 5 – Özdemirolu Osman Paşa'nın hasta yatağında Çağala Paşa'ya ordunun idaresini teslim ederek hil'at giydirmesi, Şeaaatnâme'den, 1584 tarihli, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 6043, y. 279a.

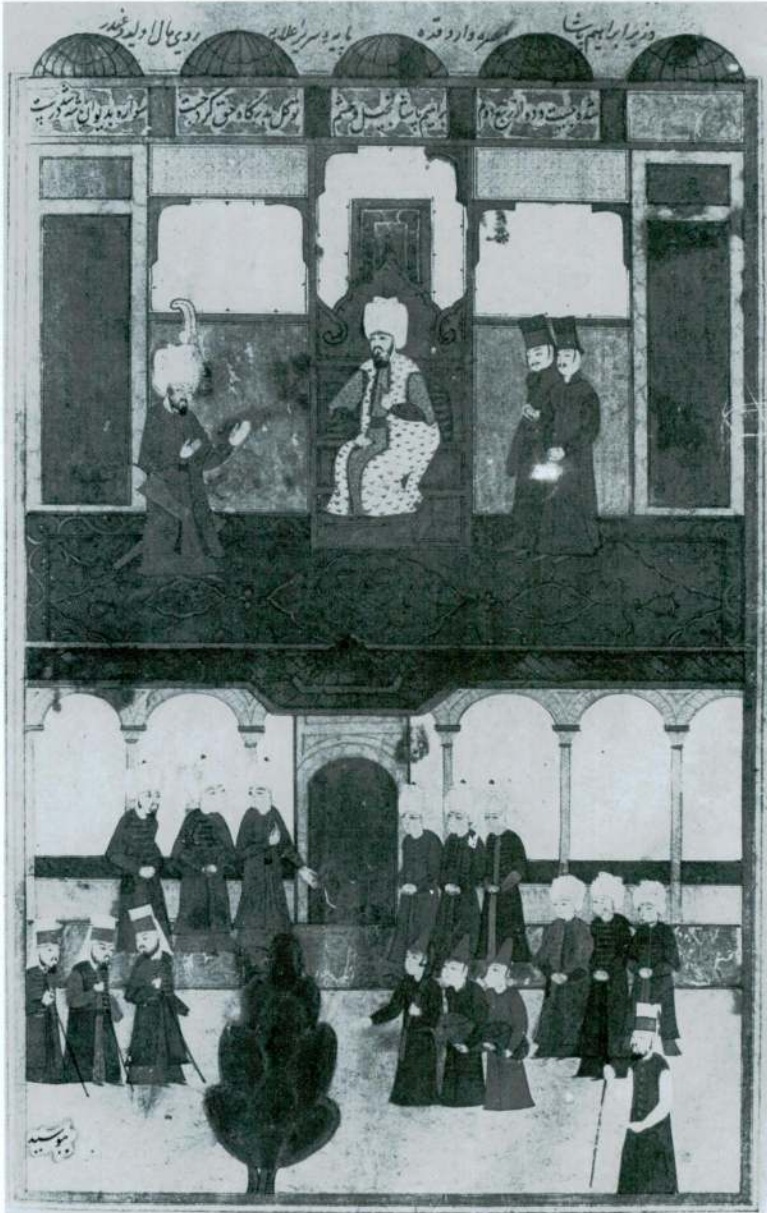
Banu Mahir

Res. 6 – Vezir Sinan Paşa'nın serdarlığa tayin edilip padişahın huzuruna gelmesi, ordunun idaresini teslim alarak, kılıç ve hil'at alması, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 9b.

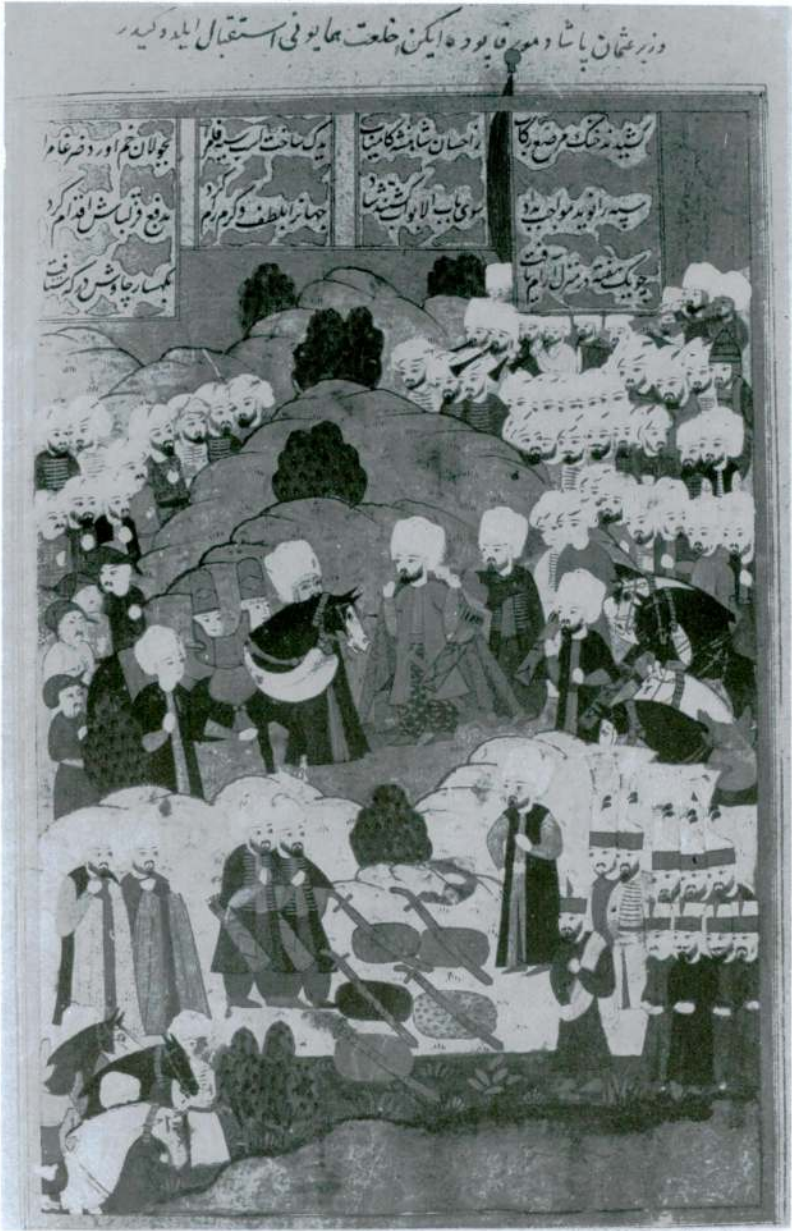
Res. 7 – Revan'ın fethine tayin edilen Vezir Ferhad Paşa'nın padişahın huzuruna gelişi ve hil'at alışı, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 93a.

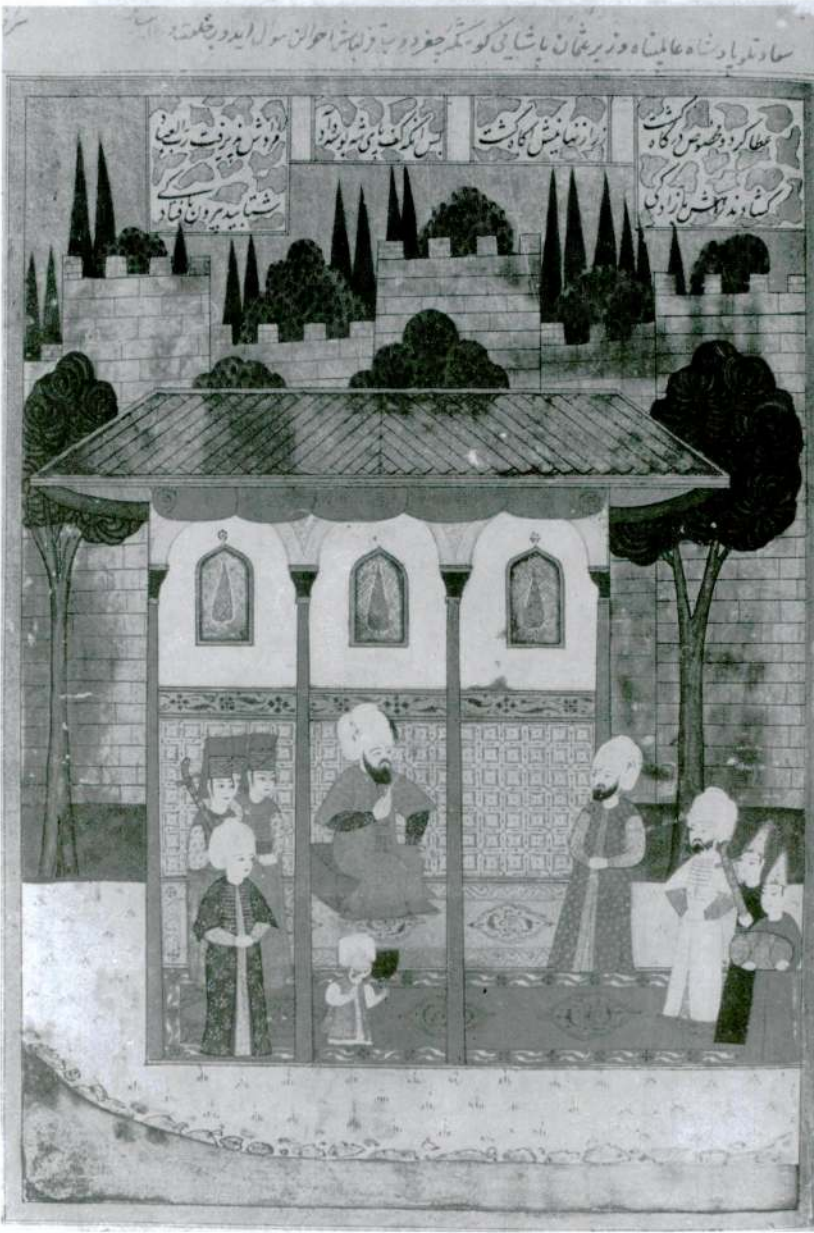
Res. 8 – Mısır'a tayin olunan İbrahim Paşa'nın padişahın huzuruna gelişi ve hil'at alışı, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 95b.

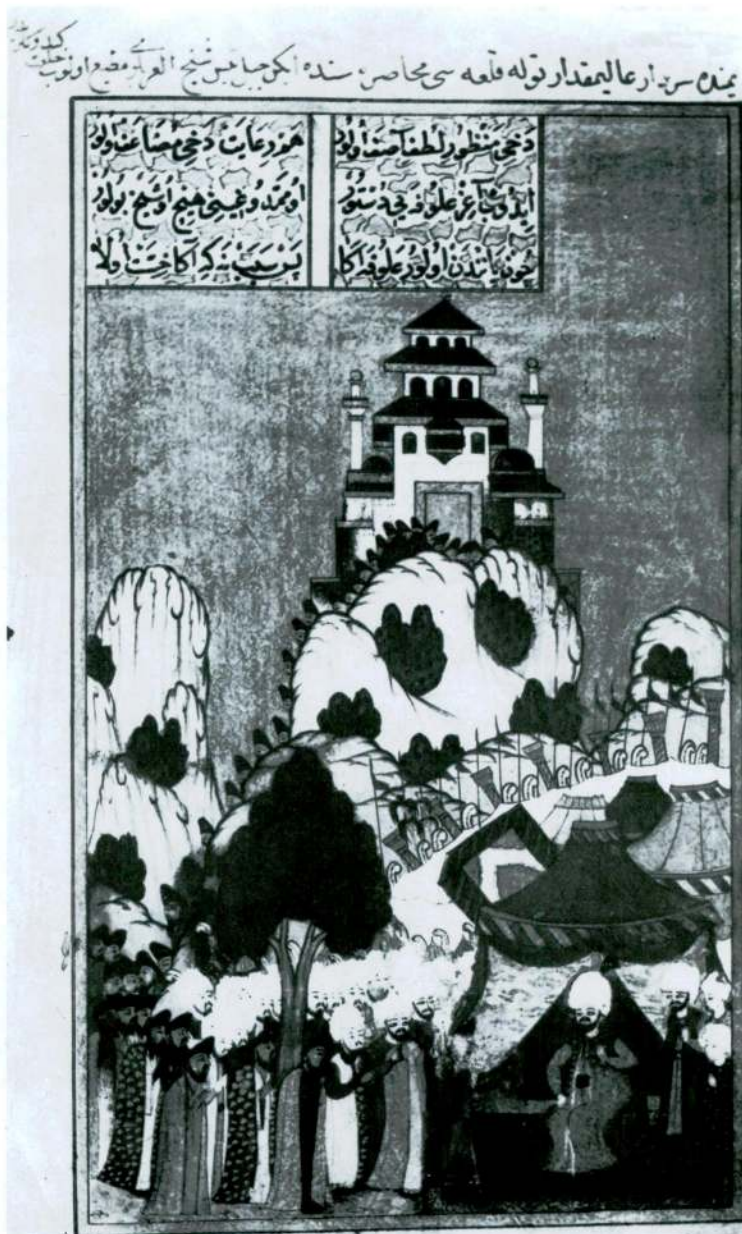
Res. 9 – (III. Murad) Kandil Bahçesi'ndeyken Revan'ın fethinin haberini getiren Cafer Kethüdaya hil'at verilmesi, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 113a.

Res. 10 – Vezir Özdemiroğlu Osman Paşa'nın Demirkapı'da hil'at giymesi, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 117b.

Res. 11 – Yalı Köşkü'nde padişahın Sinan Paşa'ya hil'at vermesi, *Şehinşehnâme*'den, 1592 tarihli, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi, B. 200, y. 156a.

Res. 12 – Tule Kalesi kuşatmasında Tiyes'teki Arapların itaat edip hil'at giymeleri, *Tarih-i Feth-i Yemen*'den, 1594 tarihli, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, T. 6045, y. 254b.